

Een laatste rest Indisch zwijgen

De opa van Hans Goedkoop, D.R.A. van Langen (links), en Luitenant-generaal Buurman van Vreeden, legercommandant van het Indische leger, bij de soevereiniteitsoverdracht december 1949 in Batavia/Djakarta.

In de familie van Hans Goedkoop werd het Indische verleden altijd met de mantel der liefde bedekt. Tot hij onderzoek ging doen naar zijn opa, generaal-majoor in het KNIL tijdens de dekolonisatieoorlog. Hij stuitte daarbij op een persoonlijk dilemma: hoe ga je om met een opa die deel uitmaakt van een gewelddadig, onderdrukkend systeem?

Een jaar of tien geleden klonk bij Indische herdenkingen vermoeid de vraag hoe lang ze nog zouden bestaan. De generatie die de dekolonisatiestrijd zelf meegemaakt had hulde zich in het spreekwoordelijke Indisch Zwijgen, vol van het verleden zonder erover te praten. Het zou niet lang duren of die generatie was er niet meer en wat viel er dan nog te herdenken? Was die narigheid van vroeger wel over te dragen?

Kijk nu om je heen en je ziet iets heel anders. Ook al komen bij herdenkingen steeds minder leden van de eerste generatie, er komen jongeren voor in de plaats. Dubbel zoveel vaak zelfs, de toeloop groeit, en je ziet

dat ook bij debatavonden. In boeken. In blogs en vlogs en dit jaar zelfs in een nieuw Indisch honk, museum Sophiahof in Den Haag, geopend door de koning. Er is meer dan ooit te doen rond de herinneringen van de eerste generatie, juist door toedoen van de tweede en inmiddels ook de derde. Wie had dat gedacht, nog maar zo kort geleden. Wat is hier gebeurd?

Een onbekende Indische geschiedenis

Daar zou je graag iets over zeggen onderbouwd met academisch onderzoek en cijfers, maar helaas, dat is er niet. Dus sta me toe dat ik er onderzoeksmateriaal

Hans Goedkoop

Historicus en presentator van het geschiedenisprogramma *Andere Tijden*

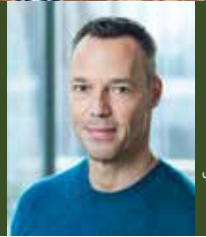

Foto: Babet Hogenvorst

Dagorder van Van Langen bij de overdracht van Djokjakarta aan Soekarno, 20 mei 1949.

Over zichzelf bleef opa kort. Hij was ‘KNIL’ geweest. Voor de oorlog en erna – de oorlog zelf sloeg hij maar over. Toen Indië een ‘rotzooi’ werd had hij als commandant Djokja veroverd en Soekarno gevangen genomen. Wat dus niks geholpen had. Waaraan mijn moeder achteraf dan toevoegde dat hij nog generaal-majoor geworden was en chefstaf van de Nederlandse troepen. Jemig, generaal, ik glom van trots.

Toen Indië een ‘rotzooi’ werd had hij als commandant Djokja veroverd en Soekarno gevangen genomen

Het duurde tot de middelbare school voor ik iets leerde van de dekolonisatieoorlog waar die losse woorden naar verwezen. Maar of de samenhang echt tot me doordrong? Ik kwam nooit op het idee mijn opa’s naam eens op te zoeken in een boek. Ik kan me niet herinneren dat in mijn hoofd iets oplichtte als in de klas de naam Soekarno viel. Als ik het terug probeer te roepen was het of de grote geschiedenis uit de boeken en de kleine van mijn familie elkaar niet raakten. De grote zag je van een afstand, in vogelvlucht, die van de familie van dichtbij, van binnenuit. Alsof ze in verschillende compartimenten in je hoofd werden bewaard, als twee gesloten dozen. Ik vrees dat daar zelfs niet veel aan veranderde toen ik geschiedenis ging studeren. Je opa arresteert Soekarno, maar niet even opzoeken – gênant, ik weet het. Dat begon pas te veranderen toen ik al presentator was van het geschiedenisprogramma *Andere Tijden*. Iemand wees me op een filmpje over Nederlandse troepen te Djokja, met voorop de commandant, uit 1949, en daar stond ineens mijn opa, aan de vooravond van de machts-overdracht aan dezelfde Soekarno die hij eerder nog gevangen had genomen. Op dat moment pas sloeg er een vonk tussen de grote geschiedenis en die van mijn familie en begonnen de vragen. In de veertig was ik al, godbetert. Maar is dat niet hoe die dingen gaan? Dat je pas gaat zien in welke wereld

op loslaat dat ik altijd bij me heb wanneer het over Indische generatievragen gaat. Mijn eigen familie. Te beginnen bij de jaren van het Indisch Zwijgen. Sterker, bij de jaren dat dat zo vanzelf sprak dat het nog niet eens een naam had. Bij ons thuis tenminste niet. Dat onze moeder Indisch was, zag je vooral aan spulletjes in huis. Aan djati-houten beeldjes en een schaal van Djokja-zilver. Opa en oma hadden thuis een koperen kanon dat opa, als wij op bezoek kwamen, op het balkon zette om ons te laten zien hoe je de overburen kon beschieten. Als hij al iets over Indië vertelde, dan gaf het de indruk dat het iets als de padvinderij was. Sluipen door de bush en kampvuur in de avond. Leek me super.

je bent opgegroeid als je volwassen genoeg bent om eruit te stappen? Het duurt lang voor je het zwijgen om je heen herkent, laat staan doorbreekt, en dan nog heb je er een beeld, een voorwerp, een verhaal voor nodig waarin de geschiedenis de kop weer opsteekt. Bij anderen zie ik het net zo gaan.

Precies dat is, denk ik, wat we de laatste jaren zien in de blogs en vlogs en boeken, en niet te vergeten de herdenkingen. Die zijn inmiddels allemaal overgenomen door de tweede generatie, soms zelfs door de derde. Generaties die de kolonisatiestrijd niet hebben meegemaakt ontdekken dat de verhalen toch ook ergens hun verhalen zijn. Ze worden zich bewust dat niemand die straks nog vertelt als zij het niet doen – en daar gaat het Indisch Zwijgen.

Generaties die de kolonisatiestrijd niet hebben meegemaakt ontdekken dat de verhalen toch ook ergens hun verhalen zijn

Onverwachte reacties

Zijn de eerdere generaties daar gelukkig mee? Nou, het is niet dat die ineens verrukt raken en ook gaan praten. Want er ligt nogal een drempel tussen hun verhalen en die van de jongeren, die uit de eerste hand en uit de tweede, tussen de herinnering en de geschiedenis. Dat heb ik zelf mogen ontdekken toen ik aan een onderzoek begon naar de belevenissen van mijn opa als KNIL-officier. Mijn moeder keek maar zuinig toen ik het vertelde. Een tante vroeg gereserveerd wat ik dan dacht te vinden. Ik begon te vrezen dat ze iets verschrikkelijks vermoedden, iets wat opa had gedaan, maar moest ik me daardoor laten tegenhouden? Het was tijd voor de waarheid – ik zette door.

Wat ik ontdekte was dat mijn opa in de late jaren veertig niet alleen Soekarno had gearresteerd, maar ook een paar geheime operaties had geleid die in die tijd noodzakelijk werden geacht maar niet perse een Nederlands visitekaartje waren. Met voorspelbaar resultaat toen hij in 1950 repatrieerde en een huis zocht in Den Haag. Ondanks toezeggingen kreeg hij geen baan bij de Koninklijke Landmacht. Hij had kooltjes uit het vuur gehaald voor het vaderland, waarvoor dank, maar dat wilde niet zeggen dat men nu met hem gezien wenste

te worden. Het beste, generaal.

Die uitkomst trof mij met een woede die ik van mezelf niet had verwacht. Maar ook met opluchting. Opa had niks vreselijks bedreven. Hij had zich juist opgeofferd voor het landsbelang, desnoods ten koste van het zijne. Hij was een voorbeeldig militair geweest – ik kon met een gerust hart naar mijn moeder en mijn tantes. Dus wie schetste mijn verbazing over hun reactie. 'Ja natuurlijk', zeiden ze eenstemmig, opa was 'door iets in Indië' aan de kant geschoven. Op een toon alsof ze het al wisten – en verwarrender nog, van elkaar al wisten dat ze ervan wisten. Ook al hadden ze er nooit over gepraat, ze voelden het altijd al aan, en dat het nu hardop gezegd werd kreeg een onverhoeds effect. Ze voelden zich schuldig. Want ze hadden later wel vaak met elkaar besproken dat ze opa 'bitter' vonden worden, maar ze hadden hem nooit willen vragen naar de reden, ook al konden ze die raden, en wat ongevoelig nou toch achteraf. Wat slecht.

Wat ik ook zei om hun gevoelens te verzachten, ik ben bang dat het niet hielp, vanwege die verrekte drempel tussen hen en mij. Ik miste de gevoeligheden uit hun wereld, die van de herinnering, en dacht ze blij te maken door ze hun geschiedenis te leveren. Ik bleek echt niet te weten hoe het voor hen was. Wat deed ik ze aan?

Contact tussen de generaties

Die vraag is niet bedoeld om iemand af te houden van historisch onderzoek. In tegendeel – wanneer de eerste generatie sterft, is dat het enige wat we nog hebben om

Oma Van Langen met haar drie dochters, tweede van links de moeder van Hans Goedkoop.

het verleden levend te houden. Ik denk alleen wel dat het voor dat onderzoek belangrijk is om de gevoeligheden van de eerdere generaties scherp te krijgen.

Daartoe bied ik u, geheel voor niets, mijn eigen theorie over het Indisch Zwijgen aan. Vertrekkende vanuit die eerste generatie die ermee begon, zoals mijn opa – en geef hem eens ongelijk van zijn kant. Als het leger en het land dat je dient je laten vallen, ja, dan word je bitter, in de zin dat het je leven moeilijk leefbaar maakt. De keuze die dan volgt is of je daar iets over wilt vertellen aan je kinderen. Maar daar ben je snel uit. Wie wil zijn kinderen nou ooit vertellen wat het leven moeilijk leefbaar maakt? Het klinkt gek in een tijd als de onze waarin niemand ooit nog ophoudt met praten, maar zwijgen is in dat geval een daad van liefde.

De tweede generatie zwijgt vervolgens terug, zoals mijn moeder en haar zussen die hun vader liever maar niets vroegen. Ook al wisten ze het fijne niet van zijn ervaringen, ze wisten genoeg om te beseffen dat er veel was waar je maar niet over moest beginnen. Ook een daad van liefde.

Zo zie je generaties die elkaar uit liefde op een afstand zetten, hoe gek dat ook klinkt. Met als vervolg een derde generatie die nog veel meer afstand krijgt. Die hoeft zich niet meer los te maken van de pijn van het verleden, die is al zo los dat het een schok wordt wanneer zich dat onverwacht weer aandient. Die kan het niet meer aanzien wanneer grootouders en ouders elkaar niet bereiken door de ban die het verleden uitgevaardigd

heeft, die wil er iets aan doen en begint te praten.

Opnieuw, toch ook, een daad van liefde.

Wat de generaties ook mag scheiden, anders gezegd, er ligt iets onder dat maar al te zeer gedeeld wordt. Ieder laat zich leiden door de drang het beste voor elkaar te doen, het beste onder de omstandigheden van de tijd, en hoe dat soms ook schuurt, ik denk dat het precies is wat het Indische verleden nu weer zo tot leven wekt. Na al het zwijgen doen de generaties van weerskanten moeite om het te doorbreken, want ze snappen allemaal dat daar iets mee te winnen valt. Zoals mijn tante dat ten slotte snapte en, ondanks het schuldgevoel dat ik haar aangedaan had, in haar rolstoel naar de boekwinkel karde om mijn boekje over opa te zien liggen. Bij de kassa vond ze hem, haar aan de kant geschoven vader – en daar was hij dan toch maar. Ze belde me met trots en ik voelde een liefde loskomen die tientallen jaren was verstart.

Na al het zwijgen doen de generaties van weerskanten moeite om het te doorbreken

De koloniale context

Kleffe tekst, denkt u misschien. Dat denk ik ook wel eens. En toch, die brug tussen de generaties is iets om te koesteren, want reken er maar op dat die nog op de proef gesteld gaat worden. In de blogs en vlogs en boeken waarin jonge generaties hun familie-onderzoeken wordt veel blootgelegd, maar er zijn toch nog altijd vragen die je zelden hoort, met als belangrijkste wel deze. Als wij ons verdiepen in de eerste generatie en ons weer met hun verhaal verbinden, hoe verbinden we ons dan met het soort leven dat zij in 'ons' Indië leidden? Wat doen we met het kolonialisme?

Het is een vraag die veel Indische Nederlanders van oudsher parkeren met de zinsnede dat je het 'in z'n tijd moet zien'. Kolonialisme was misschien niet fraai, maar toen was het gewoon. Dat hoeven we ons nu niet aan te trekken – en dan knikt de rest van Nederland meestal instemmend mee, want daarmee is ook die ontslagen van morele vragen over het koloniale erfgoed van ons land. Soms blijft het fijn te kunnen zwijgen.

Maar hoe lang nog? Sinds kort zie je nieuwe groepen die zich in deze discussie mengen. Nieuwe Nederlanders, met een gevoeligheid voor vragen over kleur en macht. Nieuwe generaties in de Indische gemeenschap ook, die kritisch durven worden over de verhalen waarin ze zijn grootgebracht. Plus nog een groep buiten ons land, te weten Indonesische historici, die ons op onze blinde vlekken wijzen. Hoe je het ook wendt of keert, punt één, de koloniale samenleving was gebouwd op etnisch onderscheid en dus racistisch. Twee: lokaal kwamen bevolkingsgroepen daar al sinds de negentiende eeuw tegen in opstand en drie, daar kwam begin twintigste eeuw nog intellectueel verzet bij dat zich – vier – op Europees gedachtegoed baseerde zodat – vijf – geen mens kan volhouden dat het kolonialisme nu eenmaal vanzelf sprak.

De lijst argumenten is langer en er zijn best argumenten bij waar iets op af te dingen valt. Maar niet heel veel. De uitkomst van deze discussie laat zich raden. Het beeld van het koloniale Indië zal er niet aardiger op worden en dan zal er ook naar Indische Nederlanders van nu gekeken worden. *Wat heeft u hierop te zeggen?*

U begrijpt dat ik me dat in het bijzonder aantrek met een opa als de mijne. Commandant in een koloniale strijd die zeker honderdduizend Indonesiërs het leven nam. Hij was een echte militair, die aan geweld dacht als een oplossing – en dat dus in een strijd waarvoor dat achteraf niet vol te houden valt. Ik dwing mezelf het te erkennen, hier draai ik me niet meer onderuit. Mijn opa was een onderdrukker die geweld gebruikte.

Toch veer ik even later terug naar het besef dat er een andere kant aan het verhaal is. Want hij was dus ook een man die het initiatief nam voor geheime operaties die het risico meebrachten dat hij aan de kant zou worden geschoven. Een man die in de strijd vooropging toen zijn rang hem toestond buiten schot te blijven. Een man die van zijn mannen geen begrafenis miste, zelfs niet toen de dodentallen opliepen en commandanten het soms niet meer oprachten. Wat je ook van zijn strijd mag vinden, zijn moraal was hoog. Hij leefde voor iets groters dan zijn eigen geluk – en eerlijk is eerlijk, wie brengt dat

in onze tijd nog op?

Het is een trek die me bij meer Indische Nederlanders opvalt in die langgerekte wereldoorlog-plus-koloniale-oorlog van de jaren veertig. Zoveel verlies, zoveel vernietiging. Je mag wel zeggen dat hun hele koloniale leven aan de kant geschoven werd, met hen erbij, en dan is het verbazend om te zien hoe dat op een moreel verwarrende manier soms juist het beste in ze losmaakte. In moed, in offerbereidheid, iets wat groter was dan zij.

Dat is de andere kant. Waarna je onherroepelijk weer

terugveert naar de eerste – en zo heen en terug, want het is allebei waar. Wat politiek en militair voor onze tijd abject geworden is, kan samengaan met een persoonlijke moraal die altijd nog respect afdwingt, en dan wordt het de kunst om zicht te krijgen op die Januskop. Wat vind ik nu precies abject – en waar begint dan het respect?

Als je doorzet krijg je een reëler en dus waardevoller beeld van je familieleden

Dat vraagt om onderzoek en eerlijkheid waar je niet altijd zin in hebt, maar er wacht een beloning. Als je doorzet krijg je een reëler en dus waardevoller beeld van je familieleden. Je leert hun gedrag en opvattingen op punten te verwerpen zonder ze in hun geheel te verwerpen. Je gaat ze als echte mensen zien, met kwaad en goed, met misverstanden van hun tijd en hun persoon. Je krijgt voor ogen wat het nou toch aan ze is waarmee je je graag wilt verbinden, wat je inspireert, wat je ontroert, en als welkome toegift vind je daarmee ook je weerwoord in de vinnige discussies over het koloniale leven die ons nog te wachten staan.